

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-32>

УДК 338.2

АНТИМОНОПОЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

ANTIMONOPOLY MANAGEMENT IN UKRAINE: ANALYSIS AND DIRECTIONS OF IMPROVEMENT

Руденко Оксана Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0713-5405>

Мартінович Віктор Геннадійович

кандидат економічних наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5210-3026>

Rudenko Oksana, Martinovich Victor
Cherkasy State Technological University

У статті розглядається напрямок антимонопольного менеджменту, де приділено особливу увагу позитивним та негативним чинникам, ознакам виникнення монополізму, конкуренції, проблемам в системі державного управління України та їх вплив на ефективність проведення бойових дій. Здійснено аналіз антимонопольного регулювання та запропоновано напрями вдосконалення, щоб запобігти появи кризового стану в середині системи управління. Досвід країн Європейського Союзу свідчить, незважаючи на те, що не існує однієї оптимальної уніфікованої моделі антимонопольного менеджменту, уникнення кризових процесів, посилення адміністративну спроможність можливо лише за умови консолідації всіх політичних сил. Аналіз цього досвіду є надзвичайно корисним для розроблення напрямків вдосконалення антимонопольного менеджменту та реалізації шляхів подолання кризи системи державного управління.

Ключові слова: антимонопольна політика, антимонопольний менеджмент, державне регулювання, конкуренція, антимонопольне регулювання, монополія, монопольна структура, криза.

The article examines the direction of antimonopoly management, where special attention is paid to positive and negative factors, signs of the emergence of monopoly, competition, problems in the state administration system of Ukraine and their impact on the effectiveness of military operations. An analysis of antimonopoly regulation was carried out and directions for improvement were proposed in order to prevent the emergence of a crisis state in the middle of the management system. The experience of the countries of the European Union shows that, despite the fact that there is no single optimal unified model of antimonopoly management, avoiding crisis processes and strengthening administrative capacity is possible only under the condition of consolidation of all political forces. The analysis of this experience is extremely useful for developing directions for improving antimonopoly management and implementing ways to overcome the crisis of the public administration system. The article provides general approaches to the need to protect the right to fair competition, and also identifies priority directions for state regulation of entry barriers at the macro level, which should be based on the national system. In this vein, the economy, due to the combination of state influence and market rules, is an important condition for overcoming crisis phenomena and stabilizing the macroeconomics of Ukraine. In particular, antimonopoly management ensures the rule of law and discipline in society in general and in public administration in particular. Antimonopoly activity is carried out by AKUM. The Antimonopoly Committee of Ukraine and its bodies are a form of state control over economic activity, the tasks of which are to regulate the concentration and concerted actions of economic entities, to regulate the activities of economic entities. The role of antimonopoly regulation of fair competition is to prevent and prevent possible violations, regulate the behavior of business entities, regulate and discuss issues of deviations; verifies the implementation of decisions made by the regulator.

Keywords: antimonopoly policy, antimonopoly management, state regulation, competition, antimonopoly regulation, monopoly, monopoly structure, crisis.

Постановка проблеми. Системний розвиток будь-якої країни світу залежить від факторів: державного регулювання, економічного розвитку, цінової політики, антимонопольного регулювання, монополістичного напрямку та органів місцевого самоврядування. Питання взаємодії всіх складових органів у даному ключі особливо актуалізується в період війни. Системна криза, цінова нестабільність, військові дії, окупація величезної кількості територій є причинами зростання монополістичного напрямку. Саме тому питання антимонопольного менеджменту стає наразі досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які внесли суттєвий вклад у аналіз та перспективи подальших досліджень антимонопольного менеджменту, слід відзначити та надати увагу висвітленням окремих аспектів діяльності монополій, а також виробленням антимонопольної політики та її реалізацію, де вагомий внесок зробили такі науковці, як І. С. Біла [1], В. В. Венгер [2], Т. П. Пасічник [3], Б. М. Марков [4], Л. І. Міхов [5], Н. М. Карпенко [6] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нині бракує комплексних досліджень, щодо створення ефективного та дієвого механізму антимонопольного менеджменту, не нагромаджено достатнього результативних досліджень, які б стали теоретичною основою для подальшого динамічного середовища та формування гнучкої антимонопольної політики України в період військового стану.

Формулювання цілей статті. Науковим обґрунтуванням є аналіз антимонопольного менеджменту та перспективи подальших досліджень конкурентного ринку в Україні в контексті підвищення його дієвості.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі вживається різна термінологія: «антимонопольне регулювання», «антимонопольно-конкурентне законодавство», «конкурентна політика», «недобросовісна конкуренція», «цінорегулювання», «захист економічної конкуренції», але на нашу думку всі ці поняття з певною регуляторною особливістю знаходяться в системі управління та мають назву «антимонопольний менеджмент».

Антимонопольний контроль в Україні здійснюється Антимонопольним комітетом України (АМКУ), який згідно Закону України «Про Антимонопольний комітет України» (Закону) є державним органом із спеціальним

статусом (особливий порядок призначення та звільнення Голови АМКУ, його заступників, державних уповноважених, голів територіальних відділень, у спеціальних процесуальних засадах діяльності АМКУ, наданні соціальних гарантій, охороні особистих і майнових прав працівників АМКУ на рівні з працівниками правоохоронних органів). Метою діяльності АМКУ є:

1. Здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів.

2. Запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції.

3. Контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та регулюванням цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій.

4. Сприяння розвитку добросовісної конкуренції.

5. Контроль щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері публічних закупівель [7].

В сучасних нестабільних економічних умовах, важливо втримати державний контроль над територіями України та здійснювати антимонопольне регулювання. Антимонопольний менеджмент регулює процеси конкуренції та монополії, щоб повністю запобігти безконтрольній ситуації та постійного зростання цін.

У широкому розумінні антимонопольний контроль можна охарактеризувати визначеннями з словника іншомовних слів. «Антимонопольний (анти і монополійний) – спрямований проти виключного права (монополії) в якій-небудь галузі діяльності установи, фірми тощо» [8, с. 58]. Тобто заходи направлені на протидію монополії. Категорія «монополія» (від грец. Monopolia – один, єдиний продаю) визначається як «особливе становище когонебудь, яке надає переваги проти інших; виключне право на виробництво, торгівлю тощо, що належить одній особі, групі осіб, державі» [8, с. 465]. Саме ж поняття «антимонопольний менеджмент» – це комплекс заходів, розроблених і впроваджених у багатьох країнах світу, які спрямовані на обмеження діяльності монополій, а також створення законодавства.

Вперше такі закони були прийняті наприкінці XIX – на початку XX століть. У США, Канаді та Австралії монополії в цих країнах

були найсильнішими. Антимонопольне законодавство забороняє трести та деякі інші форми монополій. Вони базуються на розумінні природи монополії як повного (абсолютного) панування над компанією (або її об'єднанням) або повного виключення конкуренції. Таке тлумачення природи монополій мало впливає на монополії, які, як правило, не підпадають під дію антимонопольного законодавства. Антимонопольне законодавство також включає закони, які забороняють або регулюють угоди між підприємствами, які обмежують конкуренцію шляхом поділу ринків, переговорів про ціни та обмеження торгівлі.

Є антимонопольне законодавство США та Європейського союзу. Перший походить від Закону Шермана (1890) і з доповненнями на 1914, 1936, 1950 сторінках. залишається єдиним антимонопольним законом США. Він не тільки забороняє різні форми монополій, а й намагається монополізувати торгівлю. Але Верховний суд США розробив доктрину, згідно з якою домінуюче становище компанії у виробництві та її розмір не можна вважати монополією.

Цим же законом були заборонені трести і картелі (групи). Щоб обійти це, монополії створювали акціонерні товариства, проводячи повне злиття компаній, у яких права виробництва та юридична незалежність об'єднаних компаній були ліквідовані, а картельні домовленості були замінені джентльменськими таємними угодами.

Європейська та японська системи антимонопольного права забороняють не саму монополію, а лише її зловживання владою. Так, картелі вважаються корисними для розвитку економіки, тому основною формою державного контролю є система реєстрації картельних угод у спеціальних органах (у Німеччині – Федеральне управління картелів, в Японії – Комісія із справедливих операцій). Більшість антимонопольних законів у європейських країнах забороняють такі види монопольних угод, як угоди про поділ ринків, фіксовані ціни тощо. У Німеччині монополією вважається компанія, яка зосередила у своїх руках третину обігу, в Японії – коли частка однієї компанії перевищує 50%, а двох – 75% і більше. В ЄС реєстрації підлягають лише ті угоди, які обмежують конкуренцію між членами-учасниками цієї організації. У 1998 році ЄС прийняв директиву про лібералізацію газового сектора, згідно з якою з 2000 по 2008 рік монопольний ринок буде відкритим від 20 до 33%.

Застосування антимонопольного законодавства послаблює процес монополізації економіки, сприяє посиленню конкуренції та зниженню цін. Таким чином, після переходу газової промисловості Великобританії на конкурентний ринок ціни на газ з 1986 по 1998 рр. знизився на 32%. Водночас він спрямовує формування олігополістичних об'єднань до нових форм (олігополій), до створення вертикальних структур (об'єднань фірм, пов'язаних між собою виробництвом і існуванням).

Форма олігополістичного об'єднання прослідковується на ринку нафти та газу, в 2023 року ці напрямки особливо регулювали світовий зріст цін, економіки багатьох країн світу.

Коли на ринку домінують кілька олігополій (групових монополій), зазвичай використовується практика «цінового лідерства». Щоб уникнути виснаження конкуренції, найпотужніша компанія встановлює ціну на свої товари та послуги, тоді як інші олігополії за мовчазною згодою встановлюють такі ж або дещо нижчі ціни (залежно від якості товару, гарантійних термінів тощо).

Ціни на товари, вироблені державними підприємствами, регулюються державою. Типовими прикладами таких товарів і послуг є електроенергія, телекомунікаційні та поштові послуги, житлово-комунальні послуги.

З метою пом'якшення негативних наслідків діяльності економічних монополій, особливо монопольного ціноутворення, розвинені країни прийняли антимонопольне законодавство та регулюють торгівлю між великими компаніями.

Антимонопольний менеджмент розробляє рекомендації щодо змін і доповнень до чинного законодавства, спрямовані на удосконалення конкурентного законодавства України; оцінює і аналізує економічні та статистичні дані; розробляє основні механізми приватизації та націоналізації; визначає і аналізує ефективність і чинники економічного розвитку держави; визначає вплив економічної політики на структуру зайнятості і використання трудових ресурсів; оцінює результати впливу державного регулювання на рівень розвитку економіки регіонів та основних галузей економіки народного господарства країни.

Основною функцією АКУМ є державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства та економічної конкуренції, є розгляд справ про порушення антимонопольного законодавства.

АКУМ здійснює таку діяльність відповідно до Тимчасових правил розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства України, які були затверджені Антимонопольним комітетом України 19 квітня 1994 року. Положення визначає порядок розгляду Антимонопольним комітетом України та його територіальними відділеннями справ про порушення Законів України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», «Про захист економічної конкуренції» та «Про Антимонопольний комітет України». Такі справи розглядаються в межах компетенції АКУМ, де існує:

- постійно діюча адміністративна комісія;
- тимчасова адміністративна комісія;
- державний уповноважений;
- керівники департаментів [9].

В період військового стану в Україні особливо актуально обмежити ринкову владу суб'єкта природної монополії, що реалізується ним разом з його власником/суб'єктом управління державним майном в цілях зростання прибутку, дивідендів, політичної ренти тощо. Саме тому, вибудовуючи алгоритм реформування структури природно-монопольних галузей та системи їх державного регулювання на перше місце слід поставити забезпечення незалежності галузевого регулятора (рис. 1).

Іншою проблемою є недосконалість механізму ціноутворення на монопольну продукцію. Механізм визначення цін на монопольну продукцію є недосконалим. Наприклад, АКУМ здійснює контроль за регулюванням цін (тарифів) на монопольні товари; (тарифів) на продукцію, що виробляється (реалізується) суб'єктами природних монополій; цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій. Однак фактична ситуація така, що в системі державного регулювання монополій в Україні існують значні монополії.

Існує значна невідповідність між цілями та фактичною ефективністю регулювання українських монополій. По-перше, діяльність державних органів не завжди відповідає інтересам суспільства. Вони не відповідають інтересам суспільства і в багатьох випадках захищають та підтримують природні монополії та допомагають їм. По-друге, встановлення цін, які дозволяють монополіям отримувати так звані справедливі прибутки, означає, що на практиці у ціновій політиці компанії зазвичай діють на основі принципу «витрати плюс», коли фірми не мають стимулів стримувати зростання витрат.

Іншими словами, немає стимулів контролювати зростання витрат. По-третє, таке регулювання може не створювати стимулів для підприємств контролювати зростання витрат.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Дослідження теоретичних положень антимонопольного регулювання та законодавства показали, що антимонопольний менеджмент – це соціальне явище, здійснюваний контролюючим суб'єктом на об'єкт дослідження в матеріальному світі, спостереження за функціонуванням певного об'єкта

Завданнями антимонопольного менеджменту є отримання достовірної та своєчасної інформації про здійснення заходів щодо запобігання злочинам (мають право безпосередньо втручатися в оперативно-службову діяльність); сприяння у відновленні законності і дисципліни; з'ясування причин і обставин порушень правових норм; вжиття заходів щодо притягнення винних осіб до юридичної відповідальності; вивчення відносин між адміністративними суб'єктами; підтримання законності та дисципліни; здійснення нагляду та дослідження відповідності діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин параметрам підтримання законності, правопорядку та дисципліни в Україні; здійснення нагляду та дослідження відповідності діяльності всіх

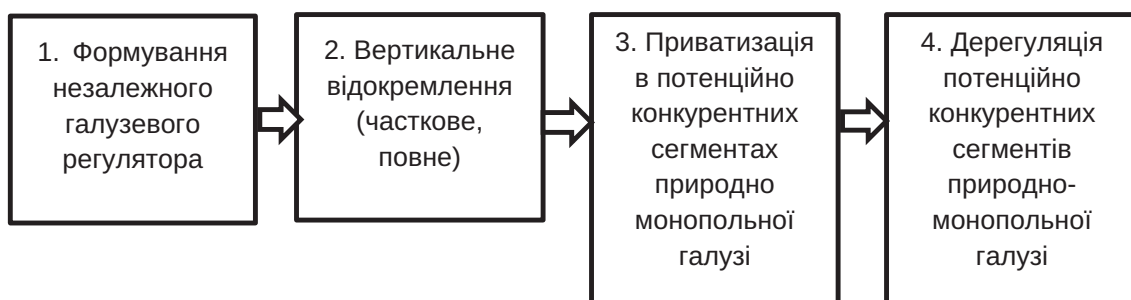

Рис. 1. Алгоритм реформування структури природно-монопольних галузей та системи їх державного регулювання

суб'єктів суспільних відносин встановленим державою параметрам; забезпечення дотримання встановлених державою параметрів та усунення відхилень від них, а також забезпечення дотримання законності та дисципліни в суспільстві.

Зокрема, антимонопольний менеджмент забезпечує верховенство права та дисципліни в суспільстві загалом і в державному управлінні зокрема. Антимонопольну діяльність здійснюють АКУМ. Антимонопольний комітет України та його органи є формою державного контролю за господарською діяльністю, завданнями якого є регулювання концентрації та узгоджених дій суб'єктів господарювання,

регулювання діяльності суб'єктів господарювання; контроль за концентрацією та узгодженими діями суб'єктів господарювання, за цінами (тарифами) суб'єктів господарювання; контроль за регулюванням цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; сприяння розвитку добросовісної конкуренції.

Роль антимонопольного регулювання добросовісної конкуренції полягає у попередженні та запобіганні можливим порушенням, регулюванні поведінки суб'єктів господарювання, регулює та обговорює питання відхилень; перевіряє виконання рішень, прийнятих регулятором.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біла І. С. Конкуренція в Україні: необхідність якісно нового управління. *Часопис економічних реформ*. 2012. № 1 (5). С. 6–11.
2. Венгер В. В. Державне регулювання природних монополій в Україні: напрями вдосконалення. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 3. С. 65–79.
3. Пасічник Т. П. Антимонопольне регулювання в Україні: Аналіз та напрями вдосконалення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 12. С. 96–100.
4. Марков Б. М. Антимонопольне регулювання: зарубіжний досвід та межі його адаптації до реалій України. *Ефективна економіка*. 2014. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2834>.
5. Міхов Л. І. Напрями вдосконалення діяльності природних монополій в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2012. № 2 (18). С. 50–56.
6. Карпенко Н. М. Антимонопольний контроль у державному управлінні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 10. С. 81–84.
7. Закон України «Про антимонопольний комітет України». URL: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=42372&cat_id=42126.
8. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень. Уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с.
9. Журик Ю. В. Антимонопольно-конкурентне право України. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 272 с.

REFERENCES:

1. Bila, I. S. (2012). Konkurentsia v Ukraini: neobkhdnist yakisno novoho upravlinnia [News sites psycholinguistics code: collective authorship]. *Chasopys ekonomichnykh reform*, 1 (5), 6–11. [in Ukrainian]
2. Venher, V. V. (2006). Derzhavne rehuliuвання pryrodnykh monopolii v Ukraini: napriamy vdoskonalennia [News sites psycholinguistics code: collective authorship]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, 3, 65–79. [in Ukrainian]
3. Pasichnyk, T. P. (2014). Antymonopolne rehuliuвання v Ukraini: Analiz ta napriamy vdoskonalennia [News sites psycholinguistics code: collective authorship]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 12, 96–100. [in Ukrainian]
4. Markov, B. M. (2014). Antymonopolne rehuliuвання: zarubizhnyi dosvid ta mezhi yoho adaptatsii do realii Ukrainy. *Efektivna ekonomika*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2834> [in Ukrainian]
5. Mikhov, L. I. (2012). Napriamy vdoskonalennia diialnosti pryrodnykh monopolii v Ukraini [News sites psycholinguistics code: collective authorship]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (18), 50–56.
6. Karpenko, N. M. (2010). Antymonopolnyi kontrol u derzhavnomu upravlinni [News sites psycholinguistics code: collective authorship]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 10, 81–84.
7. Zakon Ukrainy «Pro antymonopolnyi komitet Ukrainy». URL: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=42372&cat_id=42126.
8. Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv: Blyzko 20 tys. sliv i slovospoluchen. Uklaly: O. I. Skopnenko, T. V. Tymbaliuk. Kyiv: Dovira, 2006. 789 p.
9. Zhuryk Yu. V. (2011) Antymonopolno-konkurentne pravo Ukrainy. Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 272 p.